

СТО РОКІВ ІСНУВАННЯ СУМСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ

(документальний нарис з історії закладу)

Замість вступу

Історія Сумського художнього музею тісно пов'язана з трагічною долею його організатора – Н. Х. Онацького (1875 – 1937), ім'я якого було вилучене з контексту української культури від середини 1930-х рр.

Архівні матеріали щодо становлення та подальшого існування закладу стали доступними для дослідження з відкриттям спеціальних архівів від початку 1990-х рр.

Наслідком багаторічного замовчування історичної правди про Сумський художньо-історичний музей наразі є численні аматорські публікації, які вирізняються низьким рівнем вивченості доступних вже протягом останніх двадцяти років архівних джерел або повним їх ігноруванням, алогічною системою мислення їх авторів та маніпуляцією фактами. Таким чином, дотепер існують ідеологічні нашарування у висвітленні постаті Н. Онацького, у трактуванні профілю заснованого ним музею та загальних обставин його існування протягом минулого століття. Такий стан речей може бути пов'язаний з тим, що свого часу сумське обласне керівництво не виконало дві Постанови Ради Народних Комісарів УРСР (далі – РНК УРСР) 1939 та 1944 рр., у яких зафіксовано об'єктивну інформацію про Сумський обласний художній музей – обидва урядових документи приховуються від соціуму до цього часу.

Головною метою інформації, що тут подається, є на архівних матеріалах висвітлити основні події періоду трьох перших десятиліть існування музею, провести логічні зв'язки між причинами і наслідками тих процесів, через які пройшов Никанор Онацький і створений ним заклад, надати обґрунтовані відповіді на окремі питання, які протягом останніх десятиліть викликають в соціумі суперечливе сприйняття (про дату створення музею, склад фондів та профіль, причини звільнення Н. Онацького «за власним бажанням» (1 січня 1932), долі музейного фонду до 1937 р., ін.).

Маніпуляції щодо дати створення музею спостерігаються вже більше двадцяти років, хоча у 2001 р. до наукового обігу введено декілька автографів Н. Онацького, у яких він занотував, що працював директором художньо-історичного музею протягом 1 березня 1920 – 1 січня 1932 р. Ці автографи Онацького опубліковані на сайті музею :

<http://artmuseum.sumy.ua/istoriya/pro-datu-zasnuvannya-muzeyu.html>

За інформацією календаря Сумської обласної наукової бібліотеки у 2010 р. два обласних музеї відзначали своє 90-річчя: художній – 1 березня, а краєзнавчий – 2 липня, «обидва музеї» очолював Никанор Онацький. В реальності був тільки один музей – художньо-історичний. Матеріали цього нарису доводять це на документах з нижче зазначених архівів. Вперше тут також публікується довідка Сумської міськради від 3 лютого 1932 р., у якій дати роботи Н. Х. Онацького на посаді директора Сумського художньо-історичного музею відповідають його автографам.

Джерела

Матеріали, що нижче подаються, є першою публікацією неупередженої, об'єктивної історії закладу, базуються вони на : 1. Документах, датованих 1937, 1939, 1944 рр. з Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВОВ України), 2. Архіві Служби Безпеки України по Полтавській обл., де було страчено Н. Онацького, 3. Родинному архіві Онацьких, який Наталія Никанорівна передала музею наприкінці минулого століття, 4. Обліково-фондовій документації музею (акти, книги надходжень ін.), 5. Академічних виданнях 1927 і 1929 рр.: першому збірнику «Український музей» та аналітичній роботі В. Дубровського «Музеї на Україні» (підсумок роботи музейної галузі України станом на 01.01.1929 р.). За свідченням С. Білоконя ці видання: «... за доби Розстріляного відродження були приречені на нищення..., окремі примірники могли зберегтись лише у спецфонді, де дозволяли тримати не більше двох примірників, та у приватних збірках тих бібліофілів, хто був мужній». Одночасно з цими виданнями у 1929 р. під заборону та знищення потрапила і брошура Никанора Онацького «Сім років існування Сумського музею» (1927).

Реконструкції історії музею сприяло дослідження відбитків печаток на фондовій документації (інвентарні книги, акти надходжень експонатів, інші документи), на яких крім назви музею позначено систему підпорядкування закладу у різні часи його існування.

ХРОНОЛОГІЯ ЗМІНИ НАЗВ ТА СИСТЕМИ ПІДПОРЯДКУВАННЯ СУМСЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ ім. НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО.

1920-1937 – Сумський округовий художньо-історичний музей, підпорядкований Сумиполітосвіті

1937-1939 – Сумський художній музей Управління в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР (далі-РНК УРСР)

7 березня 1939 – Обласний художній музей м. Суми Управління в справах мистецтв при РНК УРСР

1939-1941 – Обласний художній музей відділу в справах мистецтв при виконкомі Сумської обласної ради депутатів трудящих

1944-1946 – Державний художній музей в м. Суми Управління в справах мистецтв при РНК УРСР

1946 – Державний художній музей м. Суми Комітету в справах мистецтв при РНК УРСР

1947-1972 – Державний художній музей м. Суми Головного управління в справах мистецтв Міністерства культури Української РСР

1973-1993 – Сумський державний художній музей Сумського обласного управління культури

1994-1995 – Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького Управління культури Сумської обласної державної адміністрації

1996-1998 – Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького Управління культури Сумського облвиконкому

1999-2004 – Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького

2005 – до цього часу – Комунальний заклад Сумської обласної ради Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького

З інформацією по роках щодо вищезазначеної «Хронології» можна ознайомитися на сайті музею :

<http://artmuseum.sumy.ua/istoriya/hronologiya-stanovlennya-sumskogo-hudozhnogo-muzeyu-im.-nikanora-onackogo-v-dokumentah-i-faktah-1919-1944.html>

Саме за назвами закладу, що до 1939 р. неодноразово змінювались у зв'язку з реорганізаціями системи управління, стало можливим простежити основні моменти з історії закладу. Проблема визначення музейних профілів та системи їх підпорядкування, яка існувала від початку їх організації, на державному рівні була вирішена у березні 1939 року.

Подальші дослідження щодо зміни назв і органів підпорядкування закладу поступово висвітлили реальні події як у житті Н. Онацького, так і в історії музею. Серед матеріалів з наведеної хронології, поки що недостатньо інформації щодо подій, які відбувалися в Сумах від 7 березня 1939-го по 1946 р. – їх наслідки переслідують музей до сьогодні. У даному матеріалі також зосереджено увагу на окремих процесах музейної галузі в Україні періоду 1920-х – 1939 рр.

Про події 1920 – 1939 рр.

Історія становлення першого музею в Сумах віддзеркалює загальноукраїнські тенденції. Однією з особливостей тогочасної музейної

справи було те, що організація закладів відбувалася на тлі підвищеної уваги до питання збереження культурної спадщини. На початковій стадії організації музеїв не існувало державної стратегії розвитку галузі, тільки після 1925 р. почалися дискусії на тему, яким має бути музей. Таким чином, вже від початку організації музейних закладів виникло декілька проблем, які до 1939 р. не знаходили свого вирішення – головною з них була неузгодженість системи адміністративного управління. Формально, через пам'яткоохоронні органи, музеями керували три департаменти системи Наркомату освіти: Головмузей, Головополітосвіта, Головпрофосвіта (після 1925 р. – Укрнаука). Місцеві органи влади ситуативно, на свій розсуд, приймали рішення про створення того чи іншого закладу. У ситуації, що склалася, практичну роботу з організації музеїв взяла на себе Українська академія наук (1918). На той час, коли в Сумах від 1918 р. розгорталася робота по організації музею, в Україні вже відбувалися процеси реорганізації тих, що існували раніше (Київ, Харків, Полтава). Від самого початку також виникла проблема все зростаючої політизації усіх сфер суспільного життя (музейно-наукової у тому числі). У той час, коли на сумських землях тільки розпочиналися процеси організації музеїв, фахівці Академії наук вже робили перші спроби вивести музейну сферу з-під контролю органів Укрполітосвіти, представники якої на місцях розгорнули першу хвилю реорганізації і перепрофілювання існуючих музеїв. У 1927 р. фахівці Академії наук оприлюднили стратегію розвитку галузі. Спеціальні секції і комітети Академії здійснювали загальне науково-методичне керівництво українським музейним будівництвом, розробляли для органів державної влади плани мережі музейних установ, відповідні законопроекти, інструкції і т. ін. За задумом академічних науковців тогочасні музеї мали стати своєрідними науковими лабораторіями, в основу діяльності яких закладався розвиток науково-дослідницького аспекту та науково-освітнього потенціалу музейних зібрань.

Перші спроби перепрофілювання Сумського музею почалися вже після його відкриття для відвідування. У родинному архіві Онацьких є документи, які свідчать про активну співпрацю Никанора Онацького з Академією наук в першу чергу з метою захисту мистецьких фондів музею.

З цим матеріалом можна ознайомитися на сайті музею :

<http://artmuseum.sumy.ua/naukovi-vidannya/statti/vidatni-diyachi-ukrainskogo-muzejnictva-nikanor-onackij-1875-1937.html>

На протидію фахівцям Академії наук Укрполітосвітні структури з перших років намагалися взяти музейну сферу під свій контроль і з цією метою

від 1922 р. почали впроваджувати свою програму розвитку музейної галузі, зорієнтованої на створення так званих «соціальних» музеїв (у Харкові відкрили зразковий Соціальний музей ім. Артема). Надсилаючи Ф. Ернсту матеріали до першого збірника «Український музей» (1925), Н. Онацький зазначив: «З початку Сумський музей був лише музеєм художнім, потім поволі почав перетворюватись в Соціальний музей...». Спроба перетворити Сумський художньо-історичний музей на соціальний успіху не мала, тому що Н. Онацький чинив спротив і мав підтримку з боку керівництва Наркомату освіти, де заступником наркома працював А. Хвиля, колишній керівник Сумського повіту, який брав активну участь в організації музею в Сумах. А. Хвиля врятував Н. Онацького і у 1936 р. – допоміг вийти з катівні під час його другого арешту. У 1937 р. А. Хвилю розстріляли разом з двома тисячами працівників наркомату освіти.

Академічна стратегія розвитку музейної мережі недовго втілювалася в життя. За свідченням С. Білоконя у 1928 р. «...виявилися перші ознаки близького погрому у науковій сфері: внаслідок ревізії з «центру» в Академії наук почалися структурні зміни, десята річниця Академії наук не відзначалася, вперше перестали виходити річні звіти, ...чистка, а точніше погром Всеукраїнської Академії Наук тривали кілька років».

Від 1928 р. посилюється ідеологічний тиск та адміністрування і в музейної галузі, фахівці потрапляють під жорсткий контроль політичних сил і, хоча формально Укрнаука керує музейними закладами, Укрполітосвіта нав'язує їм політичну роботу. Музеї поступово набувають ознак політосвітніх установ, головною стає масова пропаганда, а науково-дослідна робота відходить на другий план. У серпні 1928 р. вийшла урядова постанова «Про музейне будівництво», з якої витікало, що музейні експозиції мали віддзеркалювати не історію мистецтва чи культури, а історію «соціально-економічних формацій», акцентувати увагу на класовій боротьбі і завершувати сучасним (на той момент) періодом. На виконання постанови 1928 р. в країні розпочався черговий процес перебудови музеїв, у ході якого значно змінився склад їх наукових кадрів і керівництва.

На місцях почалися переслідування тих, хто активно співпрацював з Академією наук та чинив спротив спробам реорганізації музейних закладів. У 1929 р. Н. Онацького в Сумах викликали на допит начебто з приводу його кількомісячного членства в партії українських соціалістів – революціонерів (1917), а у 1937-му стратили як «колишнього ес-ера».

Переслідування Н. Онацького після допиту (1929) з приводу його колишнього ес-ерства набували все більш загрозливого характеру, у грудні 1931 р. його вимусили передати фонди музею іншій особі, а 1 січня 1932 р. звільнили з посади директора «за власним бажанням».

Від невизначеності питань розвитку музейної галузі найбільше потерпали заклади з мистецькими колекціями. Після знищення під час «погрому науки» двох художніх музеїв Харкова настала черга для інших мистецьких зібрань країни, Сумського – у тому числі. Економічний збірник, який вийшов друком у 1931 р., подає інформацію про наявність в Сумах двох музеїв – історичного і революції, місце їх знаходження відповідало адресі, де реально існував художньо-історичний музей, який до 31 грудня 1931 р. очолював Н. Онацький. У збірнику директором «історичного» музею позначено Н. Онацького, а музею «революції» – особу, яка приймала фонди закладу. В Акті передачі фондів від Онацького іншій особі зафіксовано, що директор художньо-історичного музею передає директору *краєзнавчого* музею... Висновок комісії з передачі фондів: «...КОМІСІЯ ЗНАХОДИТЬ ПОТРІБНИМ У ЗВ'ЯЗКУ З РЕОРГАНІЗАЦІЄЮ МУЗЕЮ ЛИШОК МУЗЕЙНИХ РЕЧЕЙ ПЕРЕДАТИ ДО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЙНОГО ФОНДУ, А СРІБНІ РЕЧІ, ЩО НЕ МАЮТЬ МУЗЕЙНОГО ЗНАЧЕННЯ, СЛІД РЕАЛІЗУВАТИ З МЕТОЮ ПІДСИЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КОШТІВ, ПОТРІБНИХ ДЛЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЮ З ХУДОЖНЬО-ІСТОРИЧНОГО НА КРАЄЗНАВЧИЙ». Тобто, нового музею ще не було, Онацького ще не звільнено (він тільки передає фонди), а директор іншого музею вже є. Задум цієї комісії не був реалізований, музей на краєзнавчий не перетворили, особа, яка прийняла у Онацького фонди, директором не стала. До 1935 р. частину творів мистецтва дійсно було відправлено до єдиного державного фонду (Харків), деякі з них наразі знаходяться у зібранні Харківського художнього музею.

У 1937 р. сумський музей отримав статус художнього. Про це свідчить фінансовий документ з Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. У ньому йдеться про те, що 5 художніх музеїв: Дніпропетровський, Лебединський, Сумський, Херсонський, Одеський передано з підпорядкування Наркомату освіти у відання Управлінню Мистецтв Раднаркому. Можна припустити, що це питання було вирішено завдяки А. Хвилі, який на той момент ще займав посаду заступника наркома освіти.

У тому ж 1937 р. Сумський художній музей очолила О. І. Маршала-Чаловська, яка після звільнення з посади директора (1960 р.) деякий час продовжувала працювати з музейними фондами. Протягом 1936-1938 рр.

фонди музею поповнювалися творами живопису з Харківського художнього музею, Ермітажа та Третьяковської галереї.

Про події 1938 – 1944 рр.

У 1938 р. вийшла постанова Раднаркому «Про музеї України», у якій йшлося про «переплутані» музейні профілі та необхідність визначення системи їх підпорядкування. Наступна постанова Ради Народних Комісарів УРСР «Про впорядкування справи відомчої підпорядкованості музеїв України» від 7 березня 1939 р. (тут публікується вперше) нарешті «впорядкувала» давню проблему музейної галузі України. У першому Додатку до постанови надано перелік 79-ти українських музеїв системи Народного Комісаріату освіти (НКО), серед них на території Сумщини – краєзнавчі Конотопський, Путивльський, Глухівський, Роменський, Охтирський. Краєзнавчого музею у м. Суми в переліку немає. У другому Додатку – 16-ть «музеїв системи Управління в справах мистецтв при РНК УРСР», це – картинні галереї та художні музеї, Софіївський заповідник, серед них – художній Лебединський і Сумський обласний художній. Таким чином, документом вищого органу влади України підтверджено мистецький профіль Сумського музею та його підпорядкування Управлінню в справах мистецтв Раднаркому України (від 1937 р.) і додано статус обласного.

З матеріалами щодо профілю музею, створеного Н. Онацьким, можна ознайомитися на офіційному сайті закладу:

<http://artmuseum.sumy.ua/istoriya/pro-misteckij-profil-muzeyu.html>

До наших днів залишаються незрозумілими причини ігнорування урядової постанови 1939 р. з боку тогочасного керівництва Сумської області. Свідченням тому є відбитки печаток на документах з музейних фондів, а саме: у 1939-1941 рр. позначено: «Обласний художній музей відділу в справах мистецтв при виконкомі Сумської облради депутатів трудящих». Виникає питання, на якій підставі зник запис про підпорядкування Управлінню в справах мистецтв Раднаркому? У 1944-1946 рр. музей знову повертають до керування структурами Раднаркому УРСР. Після 1947 р. замість Раднаркому виникає інша урядова структура – Кабінет міністрів, а на фондовій документації періоду 1947-1972 рр. є наступний відбиток: «Державний художній музей м. Суми Головного управління в справах мистецтв Міністерства культури Української РСР».

У Сумах до цього часу приховується ще одна спеціальна постанова Раднаркому УРСР №1612 від 28. 11. 1944 р. «Про поновлення роботи

Державного художнього Музею в м. Сумах», якою Управлінню в справах мистецтв при Раднаркомі дозволялося: 1. поновити роботу музею, 2. відповідно до постанови РНК Союзу РСР № 571 від 22 травня 1943 р. віднести музей до республіканських музеїв III категорії, 3. укомплектувати музей науковими кадрами, 4. поновити експозиції; 5. «Наркомату фінансів у зв'язку з поверненням з евакуації музейного зібрання, передбачити необхідні асигнування на утримання ...музею за рахунок республіканського бюджету». Щодо місцевої облради, то вона мала надати приміщення. У 1980-ті роки музей отримав від обласного архіву (ДАСО) копію постанови 1944 р., штамп ДАСО вказує на місце її знаходження, але у 2019 р. працівники архіву відповіли, що цієї постанови у них немає.

У структурі обласного адміністрування музей знаходиться від 1973 р. : «1973-1993 – Сумський державний художній музей Сумського обласного управління культури». Можливо цим і пояснюється той факт, що тільки від середини 1970-х рр. в Сумах почали вирішувати проблему приміщення для закладу замість трьох будівель, втрачених під час Другої світової війни.

У 1946 р. музейні експозиції були відкриті для відвідування в залах обласної філармонії, фонд закладу налічував біля п'яти тисяч експонатів, фінансування з республіканського бюджету продовжувалось до 1955 р. Інформації щодо стосунків влади з фахівцями музею у ті роки майже немає: тривав період, коли Н. Онацький все ще залишався «ворогом народу». Невідомо, з якої причини від середини 1970-х рр. музей був закритий для відвідування більше восьми років.

Від сер. 1970-х рр., після отримання закладом двох пам'яток архітектури – культової споруди поч. XVIII ст. (Воскресенська церква) і колишнього Державного банку поч. XX ст., почалися роботи по пристосуванню їх під музейні потреби. Сумське керівництво усіх рівнів брало активну участь у вирішенні нескінчених проблем, які виникали як під час реставрації пам'яток архітектури, так і у підготовці до відкриття в окремому приміщенні нового відділу – декоративного мистецтва, у зв'язку з чим науковці музею проводили активну пошуково-збиральницьку роботу. Протягом багатьох років заклад отримував повне фінансове забезпечення як на будівельні роботи, так і на придбання експонатів та виготовлення обладнання для нових експозицій. У ті роки до музейних фондів надійшло більше десяти тисяч експонатів, до 1983 р. були відкриті для відвідування експозиції декоративного мистецтва та творів живопису, графіки і скульптури. У 1989 р. у цокольному приміщенні Троїцького храму було створено ще один новий відділ, який проіснував до 1996 р. – «Скульптурну галерею Івана Кавалерідзе», на той час то був єдиний

в Україні музей сучасної скульптури і перший музей уродженця Сумщини, видатного скульптора, кінорежисера і драматурга

Від поч. 1990-х рр., з поверненням церковним громадам культових споруд, експозиції нових відділів поступово були згорнуті, експонати перенесені до основної будівлі музею, де більше 15 тисяч експонатів зберігаються з порушенням будь-яких норм (протипожежних, санітарних, ін...). Тогочасне керівництво області проігнорувало законодавство України, яким було передбачено виселення музейних закладів тільки за умови надання їм інших приміщень. Сумські можновладці імітували виконання закону – двічі приймали рішення про надання музею інших будівель, але до першої навіть не дозволили увійти, а на другу, де можна було розмістити два відділи, не планували фінансове забезпечення і через деякий час, звинувативши музей у бездіяльності щодо ремонту наданих приміщень, будівлю забрали. Не отримав тоді музей підтримки чи захисту і з боку управління культури. З того часу взагалі почалось фінансування так званих «захищених статей»; вже майже сорок років минуло від капітального ремонту основної будівлі, яка у своїй цокольній частині наразі знаходиться в аварійному стані.

Два десятки років тому фахівці музею вважали, що загроза перепрофілювання закладу існувала тільки за часів Н. Онацького – до 1937 року, але несподівано вона виникла на початку 2000-х рр., коли на черговій сесії облради було оголошено про план об'єднання двох обласних музеїв і створення на їх основі заповідника, який буде під контролем ЮНЕСКО, а у місті таким чином в одному закладі одночасно будуть існувати «Ермітаж, Третьяковська галерея, Маріїнський палац і Музеї Кремля...». У 2015 р. на замовлення депутатів облради виконано вже інший проект під назвою «Музейний квартал» (з Сумським художнім у тому числі), який було оприлюднено на сайті «Музейного простору України». У 2016 р. директор Сумського краєзнавчого музею у своїй конкурсній промові наголосив на тому, що художній і краєзнавчий музеї начебто «вичерпали» свої можливості й тому він подав до обласної ради у якості програми-«стратегії» подальшого розвитку – той самий «Музейний квартал»...

Так, дійсно розвиток музейного закладу можливий лише за умови гармонійної реалізації основних його функцій: пошуково-збиральницької, обліково-фондової, експозиційно-виставкової, реставраційної, які **базуються на системній науково-дослідній роботі**. Таких періодів у столітній історії Сумського художнього музею було два: 1920 – 1931рр., від сер. 1970-х – по сер. 1990-х рр.

Про невичерпний потенціал Сумського художнього музею

Музей має значні фонди образотворчого та декоративного мистецтва, які за постійним браком експозиційної площі у своїй більшості майже не презентувалися суспільству. Серед них: живопис 1920-1930-х рр., 1960-1980 рр., сучасне актуальне мистецтво, західноєвропейська та вітчизняна графіка XVIII-XX ст., професійне та декоративне мистецтво, перш за все – традиційні промисли України (у т. ч. Сумщини). Особистість Никанора Онацького заслуговує на окремий меморіальний музей – в Сумах до наших часів збереглися дві будівлі, у яких мешкала його родина. Окремими монографічними експозиціями можуть стати твори мистецької родини Кричевських, творчість Івана Кавалерідзе, комплекс творів із серії «Художник у провінції» (роботи І. Прянишникова, К. Власовського, П. Слесаренка, ін.). Окремим розділом музей може експонувати творчість сучасних місцевих художників та майстрів народного мистецтва.

1. Ареф'єва Г. Історія Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень / Г. Ареф'єва // Художній музей: минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю Сумського художнього музею ім. Никанора Онацького. – Суми, 2001. – С. 16–18.
2. Ареф'єва Г. Українська музейна справа і місце Сумського художнього музею серед українських музеїв. / Г. Ареф'єва // Художній музей. 36. ст. і матер. наук.-практ. конф., присвяченої 85-річчю Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького. – Суми : Університетська книга, 2005. – С. 7–19.
3. Ареф'єва Г. Історія створення Сумського художнього музею в світлі становлення української музейної справи. / Г. Ареф'єва // Сіверщина в історії України : Збірник наукових праць. Вип. 6.– Київ; Глухів, 2013. – С. 528–530.
4. Ареф'єва Г. До питання профілю Сумського художнього музею, створеного у 1920 р. Никанором Онацьким / Г. Ареф'єва // Роль музею у збереженні, реставрації та популяризації культурного надбання : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (з нагоди 35-ліття заснування Музею мистецтв Прикарпаття). – Івано-Франківськ : СІМІК, 2015. – С. 7–12.
5. Ареф'єва Г. Видатні діячі українського музейництва: Никанор Онацький (1875-1937) / Г. Ареф'єва // Музей – платформа суспільного діалогу: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. до 125 річч. Львівського історичного музею. – Львів, 2018. – С. 235 – 246.
6. Ареф'єва Г. Уродженці Сумщини – подвижники української музейної справи і пам'яткоохоронної науки (1917- 1939). / Г. Ареф'єва // «Місія музею ХХІ ст.» :36. наук. праць за матер. Всеукр. наук. конф., присв. 100-річчю Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) ім. Миколи Ярошенка. – Полтава, 2019. – С. 46 – 57.

7. Ареф'єва Г. Хронологія становлення Сумського художнього музею ім. Никанора Онацького в документах і фактах (1919 – 1944) / Г. Ареф'єва // Конотопські читання : Зб. наук. праць. Вип XI. – Ніжин, 2020. – С. 12 – 20.
8. Ареф'єва Г. До питання розбудови музейної галузі в Сумському краї (на тлі загальнодержавних процесів в Україні 1917 –1939 рр.) / Г. Ареф'єва // Конотопські читання : Зб. наук. праць. Вип XI. – Ніжин, 2020. – С. 20 – 35.
9. Ареф'єва Г. До 100-річчя Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького. Музей і влада. / Г. Ареф'єва // Конотопські читання : Зб. наук. праць. Вип. XII. – Ніжин, 2021. – С. 29 – 41.
10. Ареф'єва Г. Витоки і мотивації репресії Н. Х. Онацького (1875-1937). / Г. Ареф'єва // Конотопські читання : Зб. наук. праць. Вип. XII. – Ніжин, 2021. – С. 41 – 49.

Учений секретар Сумського обласного
художнього музею ім. Н. Онацького

Галина АРЕФ'ЄВА